

kommenlikør, kolikbrændevin (19). Under sidste verdenskrig blev til fremstilling af akvavit brugt næsten udelukkende kommen, sommeren 1942 indsamledes i naturen godt 8.000 kg, mest i Nørrejylland, 1943 averterede De danske Spritfabrikker i Ålborg efter vild kommen til likør og snaps (20).

Nutiden bruger frøene til at strø på sigtebrød, surbrød, enkelte kager, fynsk rygeost, som krydderi i ost, brød, surkål (for at modvirke tarmluft), hvidkålssuppe, ålesuppe, syltede rødbeder, lunge-, lever- og spegepølse, akvavit, brændevin og likør, som smagskorrigerens i mediciner og til sæbeperfumer (21).

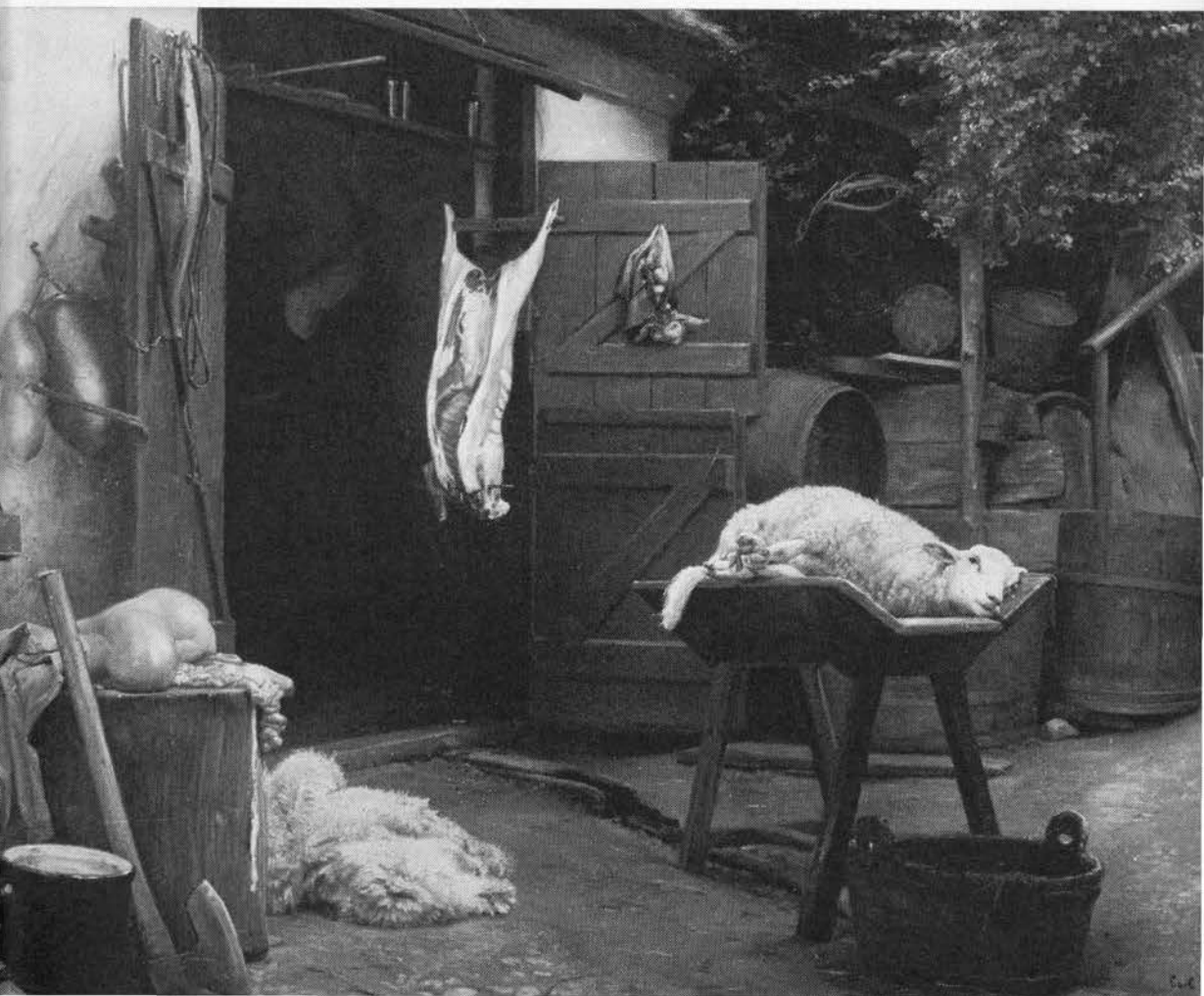
LITTERATUR: (1) 830 10,1888,89; 634 12385 (Vends., til vandgrød); 854 20,1958,82 (Ribe a., i bygmelsvælling); (2) 161 1906/44F: 2564; 634 12057; (3) 634 12022 (Bov Sønderj.), 12057 (v. Ringkøb.), 12385 (Vends.), 16867 (Hanherr.), 18757 (Langel.);

(4) 488f 4,36; 903 55 (NVJyll. o. 1870); 65 28/9 1944; 760 192,443; 328g 178 (SFyn); (5) 250d 117; (6) 958 16,1933-34,332 (o. 1900); (7) 634 12385, 16867; (8) 644 122; (9) 828 10/2 1950; (10) 854 20, 1958,82 (Ribe a.); 634 11500,12057,12857; (11) 634 13473; (12) 634 18757; (13) 449 1947,19,25,27f (o. 1890); (14) 634 12022 og 15446 (Sønderj.); 854 20,1958,82 (Ribe a.); 634 11500,12356,12859 og 19021 (SVJyll.),12057 (v. Ringkøb., »klosterost«); 297c 76 (o. 1850); 634 18754 (Himmerl.), 12233, 16867 og 17134 (n.f. Limfj.); 958 16,1933-34,332f; 760 197; 128 31; 699 43; 546 56; 634 18757 (Langel.); (15) 228e 2,260 jf. 934 2055; (16) 821d 83; (17) 568 455; (18) 936 1,1835,184; 634 16867 (Hanherr.), 12191 (Læsø); 20 23f; (19) 747 105,113,119f, 126,138; 328d 119; (20) 150 nr. 9,1943; (21) 183 1,1919,405; 304 260; 599b 1,644; 480 25; 895 42f.

BLADENES ANVENDELSE I HUSHOLDNINGEN

Om foråret plukkes blade og skud til kål og

Kogt endetarm af får fyldt med kommen blev anset for en særlig delikatesse. Maleri af Carl Bloch, 1884. Statens Museum for Kunst.

Kommen giver smag til mange slags mad – brød, ost, kål, pølser – og ikke mindst til brændevin. Maleri af O. A. Hermansen med titlen »Et frokostbord«, 1884. Statens Museum for Kunst.

salat (1761; 1), roden spises nogle steder (Danmark?) som pastinak (1800; 2), grøn kommen anvendes tidligt på året som grønkål (1820; 3); unge blade sættes undertides på suppe (o. 1880; 4), man kommer de grønne hakkede blade i kålsuppe og sauce (5), grønkål og hvidkål koges med flæsk og kommenblade (Bornholm o. 1890; 6).

Bladene giver et godt kreaturfoder (1800; 2), lærer i Måløv dyrkede kommen især som grønfoder til køer og får (1839; 7).

Se endvidere s. 286.

LITTERATUR: (1) 696 132f; (2) 739 2,318; (3) 189 4,1820,126 jf. 191 2,278; (4) 510 3,933; (5) 480 25; 895 42f; 634 12385 (Vends. o.1900); (6) 449 1947,27f; (7) 318 170.

LÆGEMIDLER

I ældre lægeråd kan 'kommen' også gælde spidskommen (*Cuminum cyminum*) i anden slægt af de skærmbloomstrede, hjemmehørende i Sydeuropa og næppe dyrket i Danmark.

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): modvirker tarmluft, fremmer fordøjelsen, er mavestyrkende, urindrivende, dræber spolorm.

1400-t: indgår i salve for hovedpine; opblødes i vin, knuses og lægges i pose på syge øjne; blandes med tusindgylden, malurt, ensian og honning for brystonde, indtages med peber, mynte og honning for hoste (2); mod sygdomme i urinvejene spises frøene før man drikker noget; frøene spist eller knust og blandet med safran drukket i vin virker urindrivende; bestanddel af råd for blæresten; ølafkog af kommen og per-

sillefrø drikkes mod blære- og nyresten; frøene spises for gulsot (3).

Christiern Pedersen 1533: koges i vin med lang peber til drik mod epilepsi (7a), spises med figen, når »lever eller milt er forstoppet« (29b), te af kommen, engelsød, anis og fennikel drikkes for maveonde (39b), kogt med honning i øl mod sidesting (48a), for ufrivillig vandladning indtages frøene med vin eller øl (60b), mod ophørt urinerer pålægges frøene kogt i vin (59b); knust kommen, løg og olie gnides på øjenlidelser (11b).

Henrik Smid 1546ff (4): roden tilberedt i køkkenet med gulerod »er en kostelig, sund mad til den kolde mave«, virker urindrivende; frøene lagt i pose på maven stiller koliksmarter.

Simon Paulli 1648, 38: mod tarmluft lægges kommen i udhullet nyt og endnu ovnvarmt brød på maven, for døvhed på ørerne, eller man ælter frøene i dejen før bagningen. Man kan for tunghørighed også lede damp fra kommenbrød gennem tragt til øret. Kommenolie indgår i middel for tarmluft, i stedet for olien kan man tage frøene i vin eller destilleret kømmenvand. Danske bønder kender dog ingen af de sidstnævnte midler, der alene bruges af læger.

Kommenolie i vin eller rosenvand indtages for hovedpine, det styrker hjernen, modvirker øresusen (5). Bestanddel af pulver, som spist på vinopblødt brød »er godt for dem, som vil have et sundt hoved, klart syn og stærk hukommelse« (6). Spiritusudtræk af kommen, rav og liljekonval gnides på hovedet mod bl.a. svimmelhed og apopleksi (1700-t; 7). Frøene skal tygges af hypokondere og hysterikere (8), for mareridt drikkes kommenbrændevin blandet med myrra (9).

Frøene er komponent i middel mod blodsot (10) og »modersot« (11), for »modso« anføres et vinudtræk (12), frø eller rod indgår i råd mod gulsot og vattersot (13).

Kommen i pose lægges på smertende ryg (1700-t; 7), over hjerteonde smøres kommenolie (1700-t; 14), vinudtræk m.m. drikkes for brystonde (15). Kommen blandet med saft af hestemøg, lysetande og pommeransskal drikkes med vin for tarmvrid og sidesting (13). Frøene anvendes i sammensat tandpinemiddel, som uddriver »ormene« (1600-t; 16).

Mod kolik gnides spiritusudtræk af kommen, rav og liljekonval på hovedet (1700-t; 7), kommenolie blandet i gåsefedt gnides omkring navlen, olien af kommen og anis indtages (1700-t), der drikkes kommenbrændevin (17), mod »vinde« indtages en grød af frøene med rhinskvin,

eller kommenolie gnides på maven (1800; 8); et komponent i råd for »mellemgulvsyge« og forstoppelse (18) og i drik mod mavekrampe (19), kommandråber tages for maveonde (Ejby Fyn; 20), mod mavepine en »hybenkradser«: brændevinsudtræk af kommen, malurt og humle (Lolland; 21); man tog kommandråber for svag mave, men måtte være varsom med dette lægemiddel (Fyn; 22). Frøene er mavestyrkende, vind- og urindrivende, beforderer fordøjelsen (23).

Bestanddel af middel mod nyregrus (begyndelsen af 1700-t; 18) og midler mod blæresten (24), frøene indtages med vin for blæreslaphed (25), kommenolie i øl for at uddrive menstruationen (26). Barselkvinde får som styrkende drik »brændevin med overflødig (rigeligt) påsat kommen« (NSjælland 1798; 27). Frøene indgår i ølafkog til klyster for barselkvinder (1700-t; 28), de øger laktationen (29).

Kommen er virksom mod andendagsfeber = malaria (1800; 8), kommenøl, evt. blandet med kommenbrændevin, er et godt husråd mod forkølelse (Vardeegnen; 30). Kommen sat på brændevin tages for astma og trangbrystighed (Falster; 31). Kommen m.m. lægges på maven for hikke (1769; Falster; 32). For indvoldsorm gnides barnets navle med kommenolie (1807; 33), vandudtræk af frøene fordriver de små hvide indvoldsorm (Røsnæs; 34).

Spiritusudtræk af kommen, rav og liljekonval gnides på beskadiget sene (7); kommen lægges i pose på brystet for bylder (35).

Farmakopeen 1772 har kømmenfrugter.

På Færøerne blev kømmenvand drukket mod cardialgi og mavepine (36).

Buksbom, kommen- og dildfrø lægges i klud på patient: river han posen op og fjerner buksbom'en, er han *elleveld*, ænses han den ikke, lider han af melankoli eller fantaserer (medio 1500-t; 37). Forhekset menneske røges med kommen (1785; 38).

I en molbohistorie bruger en pige kommen mod alle sygdomme, thi i salmebogen står: kommen at læge al vor smerte (39); klog kone i Ondløse MSjælland henviste til bibelstedet: kommen est [du] at frelse alle mennesker; »med kommen kan man kurere alle sygdomme, og jeg har aldrig brugt andet. Ved efterårstid samlede vi kommenfrø, dem kogte vi i mange timer og pressede dem, og af saften og dejen lavede vi en medicin eller salve« (o. 1865; 40).

Kommenfrø indgår i afkog til utriveligt kreatur

(41), i røgelse for koens »hekseskud« (begyndelsen af 1800-t; 42) og middel mod kælvningsfeber (1700-t; 43); de anbringes med andre substanser i hornene mod forhekselse eller strøs i båsen før indbindingen (44). Kommen blandet med tormentilrod forebygger kvægstpe (45). Øldekokt blandet med mælk indgives for koens dysenteri (46); mod trommesyge giver man den kommen og svovlundersyrligt natron i en flaske kalkvand (47). Kælvekoen får ølafkog af frøene, hvis den ikke udstøder efterbyrden og er syg af trolldom (Barsmark Sønderjylland o. 1770; 48); ko med fejl ved mælken skal have kommen og kalmusrod (43), får kælvekoen kommen og dyvelsdræk, bliver mælken sund og uden bismag (Slesvig-Holsten 1757; 49). Frøene er nævnt i råd mod hestens forstoppelse (50), et vinudtræk mod dens kolik (Vendsyssel; 51). – Kommen og salt indgives får mod blodpis (44); håndfuld kommen i soens æde stimulerer laktationen (Branderup Sønderjylland o. 1890; 52). Lusede gæs og høns bades med kommen og lusefrø (ridderspore, bd. 2) i ajle (1789; 53).

LITTERATUR: (1) 343 38,119; (2) 15 6,9,16 jf. 21; 37 40; (3) 348b 27f,32,41,51; (4) 841 1577,59b; (5) 217 1807,43; (6) 488o 287f; (7) 488o 176,295; (8) 739 2,1800,317; (9) 488j 2,155; (10) 328f 1,185, 214; (11) 488i 6.1,87; (12) 328f 1,201; (13) 488o 135,192; (14) 1008 4,1916,522; 488 9,1888,382 (kommenurt); (15) 328f 1,178; (16) 902 jf. 82 83,99,101; (17) 488o 150,152f; 1008 4,1916,523; 328f 1,46; (18) 488o 128,159,270; (19) 282 1852,12; (20) 1008 19, 1932,691; (21) 546 106; (22) 1008 23,1936,691; (23) 217 43; 32 42; 227 20,1910,262; (24) 488o 183 (1700-t), 187–89 (1720); (25) 217 1807,26; 488i 6.1, 78; 488o 166; (26) 488o 204 jf. 243; (27) 450 224; (28) 488o 291; (29) 739 2,1800,317; 32 42; (30) 634 12143; (31) 865 196; (32) 488o 137; 865 197; (33) 217 43; (34) 914 1,248; (35) 488i 4,588 (Påbøl); (36) 752 54,125; (37) 665; (38) 488 6,1883,378; (39) 488h 71 jf. 228e 2,261; (40) 788 2,1916,45; (41) 328f 1, 220; (42) 161 1909/3B; (43) 83 188; (44) 83 225, 286; 488i 6.2,300f; (45) 83 166 jf. 213; (46) 83 171; (47) 183 1,1919,676 jf. 510 3,533; (48) 769 106; (49) 677 1757,686; (50) 83 70; (51) 161 1906/23: 1259; (52) 634 15446; (53) 791 1,147f.

Pimpinelle

ALMINDELIG PIMPINELLE, *Pimpinella saxifraga*, foretrækker sandet jordbund og er alm. på gær-

der, grøftekanter og bakker, i kratskove, klitter; 15–50 cm høj med fjernsnitdelte grundblade, der har ægformede, takkede afsnit, og dobbelt fjernsnitdelte stængelblade med smalle flige; de før løvspringet nikkende skærme består af hvide blomster.

STOR PIMPINELLE, *Pimpinella major*, har 40–60 cm høje, kantet furede stængler, alle blade som førstnævnte arts grundblade. Stedvis almindelig på enge og i fugtige krat på øerne, forekommer ikke i Njylland.

Pimpinelle fra begyndelsen af 1400-t, af slægtsnavnet med uvis oprindelse. *Kvæsurt* begyndelsen af 1400-t–1821, til kvæse = blæreorm (bændelorms tinte, planten blev i udlandet anvendt mod fårs drejesyge forårsaget af tinten); *bakkerod* og *bedeurt* slutningen af 1400-t–1867 efter voksestedet og rodens ramme lugt (bede = kastreret vædder) jf. *bukkerod* 1802; *helgerod* 1608 med uvis betydning, *stenbræk* 1648–1848 gror ofte på stenet grund og blev (måske derfor) anvendt mod blæresten, se nedenfor og *stenbræk* s. 41; *græsurt* 1863, *vild gulerod* og *hundegulerod* Anholt.

Denne plante er i litteraturen til o. 1800 ofte sammenblandet eller forvekslet med rosenfamiliens bibernelle og kvæsurt (s. 173) på grund af bladernes lighed og samme medicinske anvendelse.

LITTERATUR: 689 2,249–52.

LÆGEMIDLER

1400-t: i april måned skal man for sundheden spise pimpinelle og betonie; mod hovedpine drikkes mælk med knust pimpinelle, ambra (?) og betonie, eller hovedet bades med udtrækket; indtages i drik for kopper, er den bedste urt mod gift, anvendes for miltildelser, bestanddel af sårhelende drik og et sårplaster (1). Roden spises eller vandafkog drikkes mod hjertesmerter; spiser man roden om morgenen, hindres blodafgang, vattersot og tør hoste; skal tygges, hvis ens mund altid løber i vand (2). Knust pimpinelle og ved af ferskentræ blandet i øl eller vand drikkes for koldfeber = malaria (3). Christiern Pedersen 1533: vin- eller ølafkog drikkes for lændesmerter (56a), mod koldfeber enten et vandafkog, plantens saft eller de pulveriserede rødder i øl eller vin (77a, 78a).

Henrik Smid 1546ff (4): knuser og uddriver blæresten; den knuste rod kan bruges på maden som peber; sukkersyltede og tørrede rødder indtages mod »kold, slimagtig flegmatisk mave«, de stiller smerter i livmoderen og tarmene. Rod